

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΗΛΙΑΣ

Λογοτεχνικές Μαρτυρίες για τη Ραψάνη

Ο φυσικός χώρος, η ειδυλλιακή ομορφιά της Ραψάνης, η ενδιαφέρουσα πολιτιστική παράδοση, που περικλείεται στην πορεία της, έχουν προκαλέσει αρκετές φορές την καλλιτεχνική ευαισθησία. Η Ραψάνη καθώς βαστάει τον Όλυμπο στις πλάτες, βλαστός της μαγευτικής σύζευξης είναι η ιστορία της.

Το θρόισμα του ανέμου στις γύρω βουνοκορφές του Ολύμπου, η άγρια μελωδία της ελευθερίας, ενέπνευσε το καριοφίλι των αρματολών του 21, το σάλπισμα των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, συγγραφείς και καλλιτέχνες.

Απ' τη σκοπιά, λοιπόν, της λογοτεχνίας οι μαρτυρίες για τη Ραψάνη, γραπτές και προφορικές. Κείμενα που δεν εξαντλούνται στις προσωπικές μου αναγνώσεις. Μια περιδιάβαση στη δημοτική μας ποίηση και τη νεότερη λογοτεχνία με στόχο την ανίχνευση μιας πολιτισμικής ιδιαιτερότητας.

Πρώτη μαρτυρία «Τα τραγούδια του Ολύμπου» του Αθ. Κ. Οικονομίδη. Ο Αθανάσιος Οικονομίδης, γιατρός και λόγιος, γεννήθηκε στην Καρυά Ολύμπου το 1965 και πέθανε στους Γόννους το 1936. Η συλλογή του περιέχει έξι δημοτικά τραγούδια για τη Ραψάνη. Τα πέντε πρώτα αναφέρονται στην επανάσταση του Ολύμπου στα 1878, στη γενναιότητα των οπλαρχηγών και στην καταστροφή της Ραψάνης. Το τελευταίο τραγούδι αναφέρεται στο λοιμό, - πανούκλα, - που ενέσκηψε στη Ραψάνη και στον Τύρναβο το 1814. Οι στίχοι που ακολουθούν μας εισάγουν στο κλίμα της εποχής:

*Όπως πετώ βρίσκω φωτιά, μαύρους καπνούς κι αντάρα,
Στη Ράψανη και στην Καρυά στη δόλια την Πολιάνα
Βγαίν' ο καπνός σαν σύννεφο κι η φλόγαις σαν το κύμα
Τέσσερες μέρες πολεμούν στη Ραψάνη κλεισμένοι
Μπαίνουν οι Τούρκοι στο χωριό και καίανε τα σπίτια*

Καίνουνε τ' Ολύμπου τα βουνά κι ράχαις του Κισάβου
 Εκεί χτυπιέται θλιβερά ο Γιώργος ο Ζαχείλας
 Για τ' έχει ο μαύρος λιγοστός κι όλο παραπονιέται
 Βγάτε σύντροφ' αρματολοί, καπητανοί και κλέφτες».

Για το λοιμό στη Ραψάνη και στον Τύρναβο - 1814 - οι στίχοι που διαβάζουμε είναι αποκαλυπτικοί:

«Η Ραψάνη κι ο Τύρναβος παρηγοριά δεν έχουν
 Πέντε χιλιάδες πέθαναν κι ακόμη αποθνήσκουν
 Ούλαις η νύφαις πέθαναν κι ούλα τα κοριτσάκια».

Μια άλλη πηγή μαρτυριών, σε καλύτερες εποχές για τη Ραψάνη, είναι οι «Οδοιπορικές εντυπώσεις» της Αμαλίας Κ. Παπασταύρου.

Το κείμενο δημοσιεύεται για πρώτη φορά στην εφημερίδα «Εστία» το 1892. Η Αμαλία Κ. Παπασταύρου γεννήθηκε στη Ζίτσα της Ηπείρου το 1855. Εγκαταστάθηκε στη Λάρισα και δίδαξε στο σχολείο θηλέων μέχρι το 1875. Συνέβαλε αποφασιστικά στην εξέγερση της Θεσσαλίας κατά της Τουρκοκρατίας και διακρίθηκε στο χώρο των γραμμάτων με τα ιστορικά και λαογραφικά της σημειώματα. Οι «Οδοιπορικές εντυπώσεις» γραμμένες στη λόγια γλώσσα της εποχής προσκομίζουν ένα πλούσιο υλικό για πολλαπλές αναγνώσεις. Αξίζει τον κόπο να παραθέσουμε μερικά αποσπάσματα και να πάρουμε μια ιδέα για τη Ραψάνη, όπως ήταν πριν από έναν αιώνα. «Η τερπνή κωμόπολις Ραψάνη κείται κατά το μέσον του κάτω Ολύμπου παρά τα σημερινά όρια της Ελλάδος. Προ της επαναστάσεως ήκμαζε μετά των Αμπελακίων διά της βαβής των κόκκινων νημάτων. Και σήμερον, καίτοι, δις εκάη, κατά το 1854 και 1878 ως διά μαγείας ανέζησεν εκ της τέφρας της ως ο μυθολογικός φοίνιξ και ακμάζει ως και προ της καταστροφής της. Τούτο οφείλεται εις την φιλοπονίαν και δραστηριότητα των κατοίκων της μεταβαλλόντων τας αγόνους κλυτίας του όρους εις θαλεράς αμπέλους, αίτινες παράγουσι τον Ραψανιώτικον οίνον. Εκτός τούτου οι κάτοικοι της Ραψάνης ασχολούνται με την σηροτροφίαν. Ο ευρύς ορίζων, η θαλερά φύσις ήτις την περιβάλλει και αι κομψαί και εύτικται οικίαι της δίδουν όψιν φαιδράν και την καθιστώσιν

τερπνόν καταφύγιον κατά το θέρος».

Η επόμενη παράγραφος αναφέρεται στα θέλητρα της Ραψάνης και τη γνώμη που είχαν ξένοι και ντόπιοι κατά το έτος 1892. «Προ της ρεματιάς υπάρχει βρύσις διαυγεστάτου και κρυσταλλώδους ύδατος την οποίαν δεν ηξεύρω γιατί ονομάζουσιν Κάτω Βρύσιν, ενώ ευρίσκεται εις το ανώτερο μέρος της κωμοπόλεως. Επί των υπερκειμένων πλευρών του όρους ευρίσκονται ρομαντικά εξωκλήσια και επί της κορυφής τούτου ο Προφήτης Ηλίας. Αφού οι ξένοι τόσον ενθουσιάζονται πώς είναι δυνατόν οι κάτοικοι της Ραψάνης να μένουσιν απαθείς προ των τόσων θεληήτρων της. Και πράγματι τρέφουσιν αληθή λατρείαν προς τον ωραίον τόπον των, την οποίαν και εις την ξένην διατηρούν αμείωτον. Ούτω αναφέρουσιν παροιμιωδώς ότι Ραψανιώτης ταξιδεύσας εις Κωνσταντινούπολιν έγραφεν εις την πατρίδα του. («Από μικράς Κωνσταντινουπόλεως διά χωρίον Λάρισαν εις μεγάλην Ραψανόπολιν»). Έβλεπε την Ραψάνην του μεγάλην διά της φαντασίας του και δεν παρέβαλλε ταύτην προς ουδεμίαν μεγαλούπολιν του κόσμου. Τι ευγενής εγωισμός!».

Περίπου της ίδιας εποχής είναι το παρακάτω εγκώμιο, απόσπασμα από ένα κείμενο με θέμα τις «γυναίκες της Ραψάνης» της Μαρίας Πίπιζα από το Ημερολόγιο της Εφημερίδας των Γυναικών έτος 1890.

«Όπως ο βυθίζων το βλέμμα του εις το βαθύκυανον πέλαγος, ενώ εις ωραίαν θερινήν νύχτα αντανακλώσιν υποτρέμοντες αστέρες, αποθαυμάζει την συμμετοχήν του σύμπαντος, όπως ο ατενίζων ωραίαν εικόνα επαινεί τον ποιήσαντα καλλιτέχνη, έτσι και ο βλέπων την ωραίαν κωμόπολιν Ραψάνη, θαυμάζει την μυστηριώδη φύσιν, η οποία με τα τόσα κάλλη επροίκισε αυτήν.

Με νωχέλεια ριγμένη στις παρυφές του πολύκορφου Ολύμπου δέχεται από αυτόν την μυροβόλον αύραν και το γλυκό άρωμα του θυμαριού. Είναι η κωμόπολις για την οποία μπορεί κάποιος στ' αλήθεια να πιστέψει ότι την ευλόγησαν οι θεοί και την αγάπησαν οι άνθρωποι».

Από τη Ραψάνη της γονιμότητας, της ευμάρειας και της ομορφιάς μισό αιώνα αργότερα, θα μεταφερθούμε στην περιγραφή της κατοχικής Ραψάνης από το συγγραφέα Γιάννη Μανούσακα.

Ο Γιάννης Μανούσακας έζησε από κοντά την περιοχή του κάτω Ολύμπου κατά τη διάρκεια της κατοχής. Στο βιβλίο του, «Εικόνες Κατο-

χής» περιγράφει τις κακουχίες και τα δεινά των ανθρώπων της περιοχής, ειδικότερα για τη Ραψάνη αναφέρει: «Την επόμενη ανέβηκα στη Ραψάνη πούμαι χτισμένη ψηλά στα οχτακόσια μέτρα υψόμετρο, σε μια πλαγιά του Ολύμπου, νοτιοανατολικά, κατά τη μεριά πάνω από τα Τέμπη. Απέναντι του χωριού στέκεται ο Κίσσαβος με τα ιστορικά Αμπελάκια σε μια τοποθεσία όμορφη κι ένα γύρω οι γυμνές πλαγιές χωματερές. Κατοίκους είχε τρεις με τρεισήμισι χιλιάδες. Η κωμόπολη είχε στερηθεί τα τελευταία το μοναδικό σχεδόν εισόδημά της, το κρασί που είναι ονομαστό. Ξεχώριζε από το κοκκινωπό του χρώμα και τροφοδοτούσε τη Λάρισα και άλλα κέντρα του Θεσσαλικού κάμπου. Είχαν καταστραφεί τα αμπέλια της ως το τελευταίο κλίμα, που πριν λίγα χρόνια σκέπαζαν σε δεκάδες χιλιάδες στρέμματα τις γυμνές τώρα πλαγιές. Τάχε φάει η φυλλοξήρα. Δυστυχούσε λοιπόν η Ραψάνη».

Συνεχίζουμε την ανάγνωση σ' ένα άλλο βιβλίο, το «Συνταγματάρχη Λιάπκιν» του Μ. Καραγάτση, λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Δ. Ροδόπουλου. Προπολεμικά ο Μ. Καραγάτσης παραθέριζε αρκετά καλοκαίρια στη Ραψάνη. Κάποιοι παλιοί θυμούνται το νεαρό συγγραφέα να κάθεται μ' ένα βιβλίο στο χέρι και να διαβάζει κάτω από το καραγάτσι του Αγίου Αθανασίου, απ' όπου δανείστηκε και το καλλιτεχνικό του ψευδώνυμο.

Στο «Συνταγματάρχη Λιάπκιν» υπάρχουν δυο αποσπάσματα που μιλούν για τη Ραψάνη. Στο πρώτο εκθειάζεται το δυνατό της τσίπουρο. Με αφορμή το βδομαδιάτικο παζάρι της Λάρισας διαβάζουμε τα εξής: «..πήγαινε ο Σ.Λ. κάθε Τετάρτη πρωί στο βδομαδιάτικο παζάρι της Λάρισας κι αγόραζε τσίπουρο ραφανιώτικο, φτηνό και δυνατό, σωστό άκουα φόρτε, που χρειάζεται ηρωισμός για να το πιείς...». Λίγο πιο κάτω μνημονεύεται για άλλη μια φορά η καλοκαιρινή δροσιά της Ραψάνης και συγκρίνεται με τον καυτό ήλιο και το λίβα, που μαυρίζουν και ξηραίνουν τα πάντα στον κάμπο και κάνουν ιδιαίτερα ανυπόφορη τη ζωή των Λαρισαίων». Μαθαίνουμε λοιπόν, ότι η «η κ. Διευθυντού» η γυναίκα του Διευθυντή της Γεωργικής Σχολής παραθέριζε κάθε καλοκαίρι στη Ραψάνη. Η αναφορά είναι σύντομη και δροσερή. «Η κ. Διευθυντού, γυρνώντας από τη Ραψάνη στη Λάρισα όπου πέρασε δροσερά το καλοκαίρι...».

«Ο Ζητιάνος» του Ανδρέα Καρκαβίτσα είναι ακόμη ένας σταθμός. Ο Α. Καρκαβίτσας γεννήθηκε στα Λεχαινά Ηλείας το 1897.

«Ο Ζητιάνος», γράφτηκε το 1897 και είναι ένα από τα έργα που εδραιώνουν τη φήμη του συγγραφέα. Η αφηγηματική πλοκή του μυθιστορήματος έχει ως κέντρο το Νυχτερέμι. Η παράγραφος για τη Ραψάνη αναφέρεται στον προεστό ραψανιώτη Γεροβαρσάμη, που πολλά υπέφερε επί τουρκοκρατίας, αλλά που ποτέ του δεν υπέγραψε την παράδοση του χωριού. Η αφήγηση τελειώνει με μια ταυτόχρονη περιπέτεια των Κρανιωτών, κι ένα θαύμα.

Τη μεταφέρουμε ολόκληρη:

«Όσα χωριά είχαν καλούς προεστούς, αντιστάθηκαν τότε. Ο Γεροβαρσάμης, της Ραψάνης ο πρώτος, τρία χρόνια έκανε φυλακισμένος στα Γιάννινα και μύρια υπέφερεν από τον Αλή, αλλά δεν υπέγραψε να παραδώσει το χωριό. Στην Κρανιά όταν επήγε με οπλοφόρους να την πατήσει ο Βελής, οι κάτοικοι εσυνάχθησαν στην εκκλησία του αγίου Ταξιάρχη με κλάματα και στηθοκοπήματα, παρακαλώντας να βάλει το χέρι του στον άδικο δρόμο του πασά. Και το έβαλε χωρίς χρονοτριβή. Εβγήκε με το σπαθί στο χέρι, άρπαξαν από τα σελόχινα το άλογο του Βελή και το γύρισε στον Τύρναβο μαζί με τους ανθρώπους του».

Η Ραψάνη στο «Γέρο Όλυμπο» της Φανής Παπαλούκα ακούγεται στο διάλογο που κάνει ο Γιάννος, ένας νεαρός βοσκός, με έναν από τους 12 θεούς του Ολύμπου, τον Ερμή. Ο θεός Ερμής μιλάει για αρχαία Περραιβία και τις ονομασίες των αρχαίων τόπων της περιοχής, αλλά ο Γιάννος δεν ξέρει τίποτα από αυτά.

«Εγώ αυτά τα χωριά δεν τάχω ακουστά, ψιθύρισε. Εγώ ξέρω στον κάτω Ολυμπο το Νεζερό, τη Σκοτίνα, τον Άγιο Παντελεήμονα, τη Ραψάνη, την Τσαρίτσανη, και στον απάνω Όλυμπο, τον Κοκκινοπλό, τον Άγιο Δημήτριο, την Βροντού, το Λιτόχωρο, τον Σπαρμό, την Καρυά...».

Καταγράφω μια τελευταία μαρτυρία από το περιοδικό Ντέφι, τεύχος 6 όπου ο Βάιος Μαλιάρας, ο Λαϊκός (κλαριτζής) θρύλος σε μια συνέντευξή του με θέμα «τα γνήσια δημοτικά τραγούδια», που έγραψε ο ίδιος, εξιστορεί το χρονικό του τραγουδιού της Όλγας του Στραβάκου και λέει τα εξής: «Έφτιαξα την ΟΛΓΑ. Ήρθε ο πατέρας της - Ο Γιώργος Στραβάκος - κι έκλαιγε. «Θέλω Μαλιάρα, να μου το φτιάξεις το κορίτσι τραγούδι». Ήταν στον εμφύλιο. Έφυγε το κορίτσι από το σιδηροδρομικό σταθμό Ραψάνης και πήγε κατ' απάν', στο χωριό. Ήταν αρραβωνιασμέ-

νη με σιδηροδρομικό. Ήταν αντάρτες στο χωριό. Έριξαν όλμο ο στρατός στη Ραψάνη να χτυπήσουν τους αντάρτες κι έπεσε πάνω στην Όλγα, που ήταν στο μπαλκόνι. Και τη σκότωσε. Η Όλγα του Στραβάκου μοιρολόι, θρήνος. «Κίνησι η Όλγα κίνησι, να πάει στη Ραψάνη».

Τελειώνοντας αυτό το σημείωμα θα ήθελα να θυμίσω στους ενδιαφερόμενους αναγνώστες ότι «Ραψάνη» ονομάζεται ένα είδος σκληρού σταριού που ευδοκimeί σε ορεινές περιοχές και κάποιες πέτρες τις λεγόμενες «ραψάνες». **Ραψάνη και ραψάνες.** Λήμματα για μια ρεαλιστική προσέγγιση του ονόματος. Υπάρχει ωστόσο και μια άλλη προσέγγιση, μυθολογική, γοητευτική, πιο αληθινή. Πίσω στο χρόνο, μια πολύ δραστήρια γυναίκα στην εποχή της, που συνέβαινε να είναι και ξακουστή για την ομορφιά της, συνενώνει μικρούς οικισμούς της γύρω περιοχής και σχηματίζει μια νέα κοινότητα. Η νέα κοινότητα πήρε το δικό της όνομα.

Την έλεγαν ΡΑΨΑΝΗ.

Βιβλιογραφία - Πηγές

- 1) «Τα τραγούδια του Ολύμπου» του Αθ. Κ. Οικονομίδη. - Τοπική έκδοση. Λάρισα.
- 2) «Οδοιπορικαί εντυπώσεις» της Αμαλίας Κ. Παπασταύρου. Εστία: 1892.
- 3) «Ημερολόγιο της Εφημερίδας των Γυναικών» της Μαρίας Πίπιζα Ετος 1890.
- 4) «Εικόνες Κατοχής» του Γιάννη Μανούσακα. Εκδόσεις - Κέδρος.
- 5) «Συνταγματάρχης Λιάπκιν» του Μ. Καραγάτση. Εκδόσεις - Εστία.
- 6) «Ο Ζητιάνος» του Καρκαβίτσα. Εκδόσεις Πέλλα.
- 7) «Ο Γερο - Όλυμπος» της Φανής Παπαλούκα. Εκδόσεις - Αγκυρα.
- 8) «Περιοδικό Ντέφι» Τεύχος 6.
- 9) «Προφορική Παράδοση».